

9. Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф. 51 Генеральна військова канцелярія, оп. 3, спр. 1476а, арк. 37.
10. Кривошея В. Урядова старшина Гетьманщини. Енциклопедія / В.В. Кривошея – К.: «Стилос», 2010. – 792 с.
11. Уривалкін О. Загадки історії. Лівобережна Україна та Ніжинський полк з сер. XVII до кін. XVIII ст. / О.М. Уривалкін – К.: ТОВ Наука-сервіс. – 2001. – 276 с.
12. Кривошея В. Урядова старшина Гетьманщини. Енциклопедія / В.В. Кривошея – К.: «Стилос», 2010. – 792 с.
13. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Том II. Полк Нежинский. / А.М. Лазаревский – К., 1893. – 521 с.
14. Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф. Г. Турченко; Відпов. ред. С. Р. Лях. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – К: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. – 672 с.
15. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657-1687): Матеріали до укр. дипломатарію / Упоряд. І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко. – Київ-Львів: НТШ, 2004. – 1087 с.
16. Генеральное следствие о маестностях Нежинского полка 1729-1730 гг. Материалы для истории экономического, юридического и общественного быта Старой Малороссии / Под. ред. Н.П. Василенка – Чернигов: Типография Губ. Земства, 1901. – 417 с.
17. Кривошея В. Урядова старшина Гетьманщини. Енциклопедія / В.В. Кривошея – К.: «Стилос», 2010. – 792 с.

Світлана Потапенко (Київ), науковий співробітник
Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України,
кандидат історичних наук

Вихідці з Білорусі у середовищі козацько-старшинських родів Слобожанщини (на прикладі роду Горленських)

Про походження останнього старшого полкового осавула Харківського Слобідського козацького полку Максима Трохимовича Горленського маємо доволі стислі, але цікаві дані: «Предки ево вишли с Польской области из Минского повиту – дед Самойло служил в Малороссии в Черниговском полку значковим товарищем, а отец – в Полтавском полку сотником, и он сам [Максим Трохимович – С. II.] до 733 году уже служил полковым старшиною» [2, 442]. Таку інформацію Максим Трохимович подав до Слобідсько-Української губернської канцелярії на початку 1767 р., коли в цій установі укладали загальні по Слобідсько-Українській губернії «Відомості про старшин та їхніх дітей». Виявлені на сьогодні джерела дозволяють перевірити ці дані й дізнатися більше про рід Горленських. Серед джерел маємо на увазі, передовсім, перепис Харківського полку майора М. Хрущова 1732 р. [17], списки слобідської старшини 1750–1760-х

рр. [2] та Родовідну дворянську книгу Харківського намісництва [21]*. На основі цих документів підготовлено наведений нижче генеалогічний розпис роду. Але спершу кілька загальних зауваг.

Горленські не належали до тих слобідських фамілій, котрі, подібно до Кондратьєвих, Донців-Захаржевських чи Квіток, тягли свій родовід від українських переселенців, які ще в другій половині XVII ст. вийшли «на государеве ім'я» і зуміли міцно вкорінитися на новій батьківщині. Першим, схоже, десь у 1720-х рр. на Слобожанщині з'явився син значкового товариша Чернігівського полку, колишній нехворощанський сотник Трохим Самойлович. Відтепер він служив настоятелем Покровського храму в слободі Старій Водолазі Харківського полку. Про цю слободу варто зауважити, що вона вперше згадується як укріплений острог, біля якого у 1676 р. було пожалувано землю харківському полковникові Григорію Донцю-Захаржевському [13, 322–323]. По смерті полковника (1691 р.) слободу успадкував його син Іван, зусиллями котрого у 1714 р. було відбудовано Покровський храм, який за три роки перед цим постраждав від пожежі [6, 189, 191; 13, 322–323]. З донькою Григорія Донця-Захаржевського був одружений молдаванин ротмістр Андрій Дунін [6, 118]. Завдяки цим родинним зв'язкам, очевидно, після смерті Івана Донця-Захаржевського (1723 р.) Стара Водолага перейшла у власність Андрія Дуніна, який у 1732 р. згадується як власник цієї слободи і полковник Курського ландміліцького полку [6, 189, 191; 7, 107; 17, арк. 1570–1570 зв.]. Надалі слободою володіли Дуніни [13, 324–325].

Із п'ятьох синів Самійла Трохимовича козацьку службу провадили трое: Максим, Іван та Петро. Іван служив підпрапорним і звільнився сотником, а Максим і Петро зробили вдалі канцелярські кар'єри, піднявшись від писарчуків до полкових старшин. Це можна пояснити, з одного боку, їхніми неабиякими здібностями, а з другого боку, – хорошими зв'язками у колі харківської й ізюмської старшини, зокрема, добрими стосунками з Донцями-Захаржевськими. На таку думку нашттовхують факти з біографій братів. Так, Максим був учасником численних комісій, служив при похідних канцеляріях російських генералів, очолював канцелярії слобідського бригадира і українського дивізійного генерала. Петро ж був домашнім учителем дітей сумського полковника 1748–1760 рр. Михайла Донця-Захаржевського.

З ліквідацією Слобідських козацьких полків Максим певний час очолював Липцівське комісарство Харківського повіту новоствореної Слобідсько-Української губернії. Його козацький уряд старшого полкового осавула, який брав участь у баталіях, згідно указу Військової колегії від 20 липня 1765 р. прирівнювався до обер-офіцерського чину поручика (XII клас). Тож, з огляду на це двоє його синів Олександр та Іван одержали

---

* Висловлюємо щиру вдячність нашому колезі Миколі Михайліченку за надану інформацію про Горленських, записаних до Родовідної дворянської книги Харківського намісництва.

спадковий дворянський статус і були внесені до третьої частини Родовідної дворянської книги Харківського намісництва. Петро ж продовжив військову службу у Сумському гусарському полку і в 1789 р. теж був nobilitований.

Беручи загалом, траєкторія родоводу Горленських цікава під кількома кутами зору: походження засновника роду Самійла (ким він був у дійсності – дрібним білоруським православним шляхтичем, який підтримав Козацьку революцію?); нез'ясований поворот у долі його сина сотника Трохима (унаслідок чого той опинився на Слобожанщині у якості священика та ще й власницькій слободі); вдала кар'єра двох синів Трохима – Максима та Петра – і типовий для слобідської старшини спосіб nobilitації їхніх нащадків – завдяки старшинській службі предків; прагматична шлюбна практика представників роду (брали за дружин представниць місцевих старшинських і російських дворянських родів); придбання маєтностей не лише на Слобожанщині, але й у активно тоді замешкуваній Південній Україні (Катеринославське намісництво).

Насамкінець зауважимо, що прослідкувати родинні зв'язки слобідських Горленських з відомим старшинським родом Гетьманщини – Горленків – поки що не вдалося. Маємо підозру, що таких зв'язків не було взагалі, адже джерела не містять жодного натяку на це. Натомість, добре відомо, що з Горленками був пов'язаний інший слобідський рід – Квіток. Зокрема, дружиною ізюмського полковника 1743–1751 рр. Івана Квітки була Параскева Горленко – онука гетьмана Данила Апостола і прилуцького полковника, колишнього мазепинця, Дмитра Горленка й рідна сестра Білгородського єпископа преосвященного Йосафата Горленка [3; 4, 74, 290; 5, 88; 6, 165; 9, 306, 309].

ГОРЛЕНСЬКІ

I

1. Самійло (? – ?) – походив з-під Мінська, значковий товариш Чернігівського полку у другій половині XVII ст. [2, 442; 15, арк. 36].

II

2.1. Федір Самойлович (? – ?) – помер до 1732 р. [17, арк. 1570 зв.].

3.1. Олександр Самойлович (1682 – ?) – у 1732 р. мешкав в одній садибі з братом Трохимом (**4.1**) у слободі Старій Водолазі [17, арк. 1570 зв.].

4.1. Трохим Самойлович (Самуйлович) (? – ?) – очолював Нехворощанську сотню Полтавського полку у 1716–1718 рр. [4, 106, 638]. Ця сотня належала до так званих поорільських, які виникли у 1674 р. внаслідок залюднення Полтавщини переселенцями із Правобережної України [10, 82–84]. У 1732 р. записаний з родиною як священик Покровської церкви слободи Старої Водолаги Харківського полку, яка була у власності полковника Курського ландміліцького полку Андрія Дуніна [17, арк. 1570 зв.].

III

1.2.1. Федір Федорович (1707 – ?) – у 1732 р. записаний у садибі дядька Трохима (**4.1**) у Старій Водолазі [17, арк. 1570 зв.]. Це дає підстави припустити, що його батько на той час помер.

1.4.1. Максим Трохимович (1710 – після 1782 р.) – очевидно, здобув добру домашню освіту у батька-священника. Не виключено, що після того навчався у Київській академії чи одному з трьох тогочасних українських колегіумів (чи не Харківському?). У вересні 1729 р. призначений писарем Харківської ратуші за розпорядженням харківського полковника Григорія Квітки (а «тот ратушного писаря чин по тогашньому Слободських полков состоянню почитался по полковом писаре первым» [20, арк. 57]); у 1732 р. посів уряд молодшого і в 1742 р. – старшого полкового писаря; у 1747 р. – молодшого і в 1750 р. – старшого полкового осавула Харківського полку. За час служби перебував у численних відрядженнях на Українській лінії, на півдні Харківського й Ізюмського полків «у придосторожності», у 1731 р. їздив до Прилуцького полку, брав участь у Кримському поході 1735 р., був бригадним писарем й протягом 1758–1760 рр. очолював канцелярію українського дивізійного генерала Костянтина Кантемира, у 1763 р. їздив до Петербургу у складі депутації від Слобідських полків. З 1765 р. очолював Липцівське комісарство Харківського повіту Слобідсько-Української губернії [14, арк. 23; 18, арк. 24; 1, 188; 2, 246, 442]. На кінець 1770–1780-х рр. мав чин титулярного радника (IX клас згідно «Табелю про ранги») і володів хуторами Чернявським (93 підданих, 186 десятин землі), Макарівським (65 підданих; 266 десятин землі) і Немишлянським (77 підданих) поблизу Харкова [12, 138; 22, 15–16].

2.4.1. Іван Трохимович (1717 – ?) – у 1732 р. записаний у одній сабиді з батьком у слободі Старій Водолазі [17, арк. 1570 зв.]. З 1742 р. служив підпрапорним Харківського полку [18, арк. 25 зв.], 1760 р. чи 1761 р. відставлений сотником. У 1767 р. мешкав з родиною у Старій Водолазі і був записаний до «Відомостей про старшин та їхніх дітей» як старшинський син [15, арк. 36].

3.4.1. Федір Трохимович (1721 – ?) – у 1732 р. записаний у одній сабиді з батьком у слободі Старій Водолазі [17, арк. 1570 зв.]. Надалі інформація про Федора відсутня: можливо, він обрав духовну кар'єру або помер ще дитиною.

4.4.1. Григорій Трохимович (1728 – ?) – у 1732 р. записаний у одній сабиді з батьком у слободі Старій Водолазі [17, арк. 1570 зв.]. Надалі інформації про нього відсутня.

5.4.1. Петро Трохимович (1731 (1734? 1749?) – ?)** – як і випадку з його старшим братом Максимом (1.4.1.), можна стверджувати, що Петро здобув

** Питання про вік особи є одним із найскладніших у соціальній історії ранньомодерної доби. Таку ситуацію пояснюють досить байдужим ставленням людей того часу до власного і чужого віку. У даному випадку маємо три приблизні дати народження Петра Горленського, обраховані за різними джерелами: у «Щорічному списку» старшини Сумського козацького полку 1764 р. вказано 30 років [2, 156]; у списку офіцерів Сумського гусарського полку 1767 р. – 36 років [16, 46 зв.], а запис 1789 р. у Родовідній книзі свідчить про 50 років [21, арк. 92]. До слова, ми уже неодноразово помічали суттєве применшення віку осіб при внесенні їх до Родовідної дворянської книги Харківського намісництва.

добру освіту. Його кар'єра у Сумському полку, як згадувалося вище, була пов'язана з учителювання у родині Донців-Захаржевських. Про це у послужному списку Петра зазначалося: «С определения ево в канцеляристы не токмо в полковой канцелярии при повитье, но ни при каких делах, канцеляристам принадлежащих, не находился и в канцелярии не бывал, а [...] происком и старанием ученика ево – полкового ротмистра Михаила Захаржевского [сумський ротмістр у 1757–1765 рр. – С.П.], минуя полковую канцелярию и тогдашних командиров, тайным образом по учиненному от него неправильному представлению и не в сходность указов [...] получил чин полкового писаря» [2, 194]. У 1758 р. призначений на уряд молодшого полкового писаря і 1763 р. цей уряд посів [2, 156, 194]. Далі служив у Сумському гусарському полку: з 1765 р. – аудитором [19, арк. 128], з 1767 р. – ад'ютантом (чин XIV класу) [16, арк. 46 зв.]^{***}. Запис у Родовідній дворянській книзі Харківського намісництва 1789 р. свідчить про те, що Петро на той час мав чин колезького асесора (VIII клас), мешкав з дружиною в Ізюмському повіті Харківського намісництва і володів там 6 чоловічими і 3 жіночими душами кріпосних; йому також належали 27 «обоого полу» кріпосних в урочищі Широповій долині у Катеринославському намісництві [21, арк. 94]. В описі Катеринославського намісництва 1787 р. згадується «деревня» Горки Новомосковського повіту, яка належала «кадету» Горленському, котрий володів тут 3000 десятин «судобной» і 300 десятин «неуобной» землі та 9 чоловічими і 5 жіночими душами [11, 156]. Можливо, у цій згадці мова йде про сина Петра Трохимовича? Оскільки точної інформації про це не маємо, уміщуємо згадку тут.

Дружина: Марія Іллівна Андрєєва – донька поручика [21, арк. 94].

IV

1.1.4.1. Іван Максимович (1740 (1737) – ?)^{****} – із серпня 1753 р. служив козаком Харківського полку, з 5 січня 1755 р. – підпрапорним того ж полку, вийшов у відставку сотником 7 грудня 1764 р. [2, 442]. Внесений до третьої частини Родовідної дворянської книги Харківського намісництва у 1791 р. На той час мешкав з родиною у селі Деркачах під Харковом, володів батьківським хутором Макарівським з 35 чоловічими і 40 жіночими душами кріпосних [21, арк. 94].

Дружина: Катерина Гаврилівна Альбовська – донька відставного сотника Харківського полку, походила з містечка Люботина [2, 342; 8, 132].

2.1.4.1. Олександр Максимович (1748 (1756) – ?)^{*****} – наприкінці 1760-х рр. навчався грамоти [2, 336, 442]. У 1791 р. записаний до третьої

---

^{***} Тут його охарактеризовано «российской нации из старшинских детей [...], к производству следует с прапорщиками» [16, арк. 46 зв.].

^{****} За інформацією «Відомостей про старшин та їхніх дітей» 1766–1767 рр. Іван мав 27 років [2, 442], а у Родовідній книзі запис 1791 р. свідчить про 54 роки [21, арк. 93].

^{*****} За інформацією «Відомостей про старшин та їхніх дітей» 1766–1767 рр. Олександр мав 19 років [2, 442], а у Родовідній книзі запис 1791 р. свідчить про 35 років [21, арк. 94].

частини Родовідної дворянської книги Харківського намісництва, мешкав у Харкові, володів батьківським хутором Чернявським (Черняківським) з 33 чоловічими і 38 жіночими душами кріпосних [21, арк. 94].

Дружина: Феодосія Васиївна Щербініна – представниця російського дворянського роду Щербініних, які мали маєтності на Слобожанщині [21, арк. 94].

3.1.4.1. Михайло Максимович (1750 – ?) – наприкінці 1760-х рр. навчався грамоти [2, 336, 442].

4.1.4.1. Павло Максимович (1754 – ?) – наприкінці 1760-х рр. навчався грамоти [2, 336, 442].

1.2.4.1. Данило Іванович (1746/1747 – ?) – записаний у батьківській садибі у Старій Водолазі до «Відомостей про старшин та їхніх дітей» 1766–1767 рр. [15, арк. 36].

2.2.4.1. Яків Іванович (1748/1749 – ?) – записаний у батьківській садибі у Старій Водолазі до «Відомостей про старшин та їхніх дітей» 1766–1767 рр. [15, арк. 36].

3.2.4.1. Павло Іванович (1758/1759 – ?) – записаний у батьківській садибі у Старій Водолазі до «Відомостей про старшин та їхніх дітей» 1766–1767 рр. [15, арк. 36].

V

1.1.1.4.1. Марфа Іванівна (1790–?) – записана однорічною дитиною разом із батьками до Родовідної дворянської книги Харківського намісництва у 1791 р. [21, арк. 94].

Джерела та література

1. Головинский П. А. Слободские казачьи полки. – Санкт-Петербург, 1864. – 247 с.
2. Еліта Слобідської України. Списки козацької старшини 60-х рр. XVIII ст. / Передм., упорядк. С. П. Потапенко. – К., Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2008. – 496 с.
3. Извлечение преосв. Филарета Харьковского из фамильных записок Квиток / Предисл. Д. И. Багалея // Харьковский сборник. – 1888. – Вып. 2. – С. 189–194.
4. Кривошея В. В. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія. – К.: Стило, 2010. – 792 с.
5. Кривошея В. В., Кривошея І. І., Кривошея О. В. Неурядова старшина Гетьманщини. – К.: Стило, 2009. – 432 с.
6. Маслійчук В. Л. Козацька старшина слобідських полків другої половини XVII – першої третини XVIII ст. – Х.: ВД «Райдер», 2003. – 252 с.
7. Маслійчук В. Л. Козацька старшина Харківського слобідського полку 1654–1706 рр. – Харків : Ун-т внутр. справ, 1999. – 124 с.
8. Михайліченко М. А. Родовідна дворянська книга Харківського намісництва як джерело з історії слобідського дворянства: дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.06. / Михайліченко Микола Анатолійович. – К., 2011. – 229 с.
9. Модзалевський В. В. Малороссийский родословник. – Т. 1 (А–Д). – К., 1908. – 519 с.
10. Мокляк В. Полтавський полк. Науково-популярний нарис історії полку з часу його виникнення до кінця XVII століття. – Полтава: Дивосвіт, 2008. – 112 с.
11. Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX століття / Упорядн. А. В. Бойко. – Запоріжжя, 2009. – 432 с.

12. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. / Упорядк. В. О. Пірко, О. І. Гуржій. – К.: Наукова думка, 1991. – 224 с.
13. Филарет [Гумилевский Д. Г.]. Уезды Харьковскій и Валковскій // Историко-статистическое описание Харьковской епархии / Филарет [Д. Г. Гумилевский]. – Х., 1859. – Отд. 2. – 333 с.
14. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 12. – 111 арк.
15. ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 115. – 108 арк.
16. ЦДІАК України. – Ф. 1710. – Оп. 2. – Спр. 382. – 189 арк.
17. ЦДІАК України. – Ф. 1725. – Оп. 1. – Спр. 22. – 1734 арк.
18. ЦДІАК України. – Ф. 1725. – Оп. 1. – Спр. 467. – 316 арк.
19. ЦДІАК України. – Ф. 1815. – Оп. 1. – Спр. 4. – 172 арк.
20. ЦДІАК України. – Ф. 1817. – Оп. 1. – Спр. 25. – 103 арк.
21. Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Каразіна, Відділ колекцій рідкісних видань і рукописів. – Родовідна дворянська книга Харківського намісництва. – Ч. 3. – 344 арк.
22. Экономические примечания на Харьковской уезд 1782 г./ Редакц., подготов. текста, предислов.: А. А. Парамей, А. Ф. Парамонов. – Х., 2006. – 152 с.

Ігор Кривошея (Умань), доцент кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, учений секретар державного історико-архітектурного заповідника «Стара Умань»

Надвірні козацькі формування магнатів Потоцьких на Уманщині у XVIII ст.

Кінець XV – кінець XVIII ст.—доба зародження, розквіту і, на жаль, занепаду козацтва, яке відіграло визначальну роль у розбудові української державності в цей період. На думку Б. Сушинського, в Україні в різні часи існували січове, городове, реєстрове, повстанське, надвірне козацтво [8, 12].

Феномен «надвірного козацтва», як різновиду найманства на українських землях Речі Посполитої, ще вимагає детального дослідження, адже його фінансували магнати, що вносило певну специфіку в їхню службу. «На відміну від держави, вони не мали серйозних проблем з готівкою, натомість явно не задовольнялися військовою допомогою залежної шляхти, особливо коли йшлося про межові суперечки, що часто-густо переростали в справжні «земельні війни». Найманний характер мав, у першу чергу, кістяк приватного війська – надвірні загони, котрі супроводжували можновладця та його родину, охороняли його подвір'я тощо», – стверджує у своїй монографії відомий дослідник О. Г. Сокирко [7, 25].

Особливо важливу роль відіграють надвірні військові формування, що створювалися коштом магнатів, у Речі Посполитій XVIII ст., коли її роздирали хаос та безладдя, які були спричинені як внутрішніми, так і